

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی

دانشکده معماری و شهرسازی

گروه شهرسازی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: برنامه ریزی شهری و منطقه ای

عنوان:

ارزیابی طرح های توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی

(مطالعه موردی شهر سنندج)

استاد راهنما

آقای دکتر بهرام امین زاده

نگارنده

بهاره واقفی نژاد

نیمسال دوم سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹

تقریح بہ :

بدر بزرگوار،

ماہر فنکار و

خوالہ و درلور مہربانم

چکیده

اسکان غیررسمی جلوه ای از فقر است که به طور عمده ناشی از نارسایی سیاست های دولتی و یا بی توجهی به نیاز مسکن اقشار کم درآمد در گذار شهرنشینی شتابان است. بدین سان، فقر شهری در نواحی فرودست شهری مجتمع می شود؛ ناحیه ای که چنانچه به حال خود رها شود، ساکنان را در چرخه گریز ناپذیر فقر، فساد، گرسنگی و بیماری اسیر می نماید.

در پی تصویب سند ملی توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی، مطالعات و اقدامات جسته گریخته ای که از دهه قبل آغاز شده بود، شکل جدی و منسجم تری به خود گرفته است. دیگر نگرش "تخریب بولدوزری" و "بزرگنمایی جرم و جنایت" برای نواحی فرودست شهری غالب نمی باشد - اگرچه منسوخ نشده است - و طرح های زیادی در مورد بهسازی این سکونتگاه ها در شهرها، با عنوان طرح های توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی تهیه شده است. از آنجا که ارزیابی در هر طرح از ارکان اساسی آن طرح محسوب می شود و فرآیندی است که مزایا، نارسایی ها، ارزش و جایگاه موضوعات را مشخص می کند و رویه های مناسب برای رسیدن به اهداف را نشان می دهد، در این پژوهش به ارزیابی طرح توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی سنندج در محله فرجه پرداخته شده و با بررسی میزان موفقیت طرح به روش تحلیل سلسله مراتبی، عدم مشارکت مردمی و فعال نبودن نهادهای محلی جهت پیگیری امور از پایین و پایش مدام طرح - با توجه به نقش و جایگاه این دو رکن در طرح های توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی - از مهمترین علل ضعف این طرح و تبدیل آن به پروژه ای کالبدی برشمرده شده است و در نهایت نیز به ارائه راهکارها و پیشنهاداتی جهت بهبود این طرح ها پرداخته شده است. لازم به ذکر است که ارزیابی طرح مذکور، از نوع ارزیابی در حین اجرا محسوب می شود.

کلمات کلیدی: توانمندسازی، سکونتگاه های غیررسمی، مشارکت اجتماعی، ارزیابی

تسکرو قدردانر

نگارنده بر خود مردانده که از راهنمایر هار ارزشمنده استاد گرامر جناب آقا دکتور

امین زاده در راستار انجام امین پروژه و همچنین از زحمات بر دریغ دوست عزیز خود

خانم فلاح تسکرو قدردانر نماید.

فهرست مطالب

۱.....	فصل اول : کلیات تحقیق.....
۲.....	۱-۱-مقدمه
۳.....	۲-۱- بیان مسئله
۴.....	۳-۱- ضرورت انجام پروژه.....
۵.....	۴-۱- فرضیات تحقیق
۶.....	۵-۱- اهداف پژوهش
۶.....	۶-۱- روش تحقیق.....
۷.....	۷-۱- فرآیند اجرای تحقیق.....
۸.....	۸-۱- روش جمع آوری داده ها
۸.....	۹-۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۹.....	۱۰-۱- پیشینه پژوهش
۱۰.....	۱۱-۱- محدودیتهای پژوهش
۱۱.....	۱۲-۱- سازماندهی تحقیق.....
۱۲.....	۱۳-۱- تعاریف و مفاهیم و واژگان تحقیق.....
۱۶.....	فصل دوم:مبانی و چهارچوب نظری تحقیق.....
۱۷.....	مقدمه.....
۱۸.....	بخش اول:فقر، اسکان غیررسمی، توانمندسازی.....
۱۸.....	۱-۱-۱- ابعاد جهانی فقر شهری
۲۱.....	۲-۱-۲- مفهوم فقر

- ۲۱-۳-۱-۲ فقر شهری و اسکان غیررسمی ۲۱
- ۲۳-۴-۱-۲ سکونتگاه های غیررسمی ۲۳
- ۲۵-۵-۱-۲ انواع استقرار و مکانیابی محله های سکونتگاه های غیررسمی ۲۵
- ۲۵-۶-۱-۲ نحوه شناخت سکونتگاه های غیررسمی ۲۵
- ۲۷-۷-۱-۲ تجارب نظری و عملی در جهان ۲۷
- ۲۷-۱-۷-۱-۲ مبانی نظری اسکان غیر رسمی در جهان ۲۷
- ۲۷-۲-۷-۱-۲ اسکان غیررسمی در کشورهای توسعه یافته(شمال) ۲۷
- ۲۸-۳-۷-۱-۲ اسکان غیررسمی در کشورهای در حال توسعه(جنوب) ۲۸
- ۲۹-۸-۱-۲ اسکان غیررسمی در ایران ۲۹
- ۳۴-۹-۱-۲ اسکان غیررسمی در اسناد و پژوهش های رسمی در ایران ۳۴
- ۳۶-۱۰-۱-۲ تغییر نگاه نسبت به سکونتگاه های غیررسمی ۳۶
- ۳۶-۱۰-۱-۲ نگرشی نو به سکونتگاه های غیررسمی ۳۶
- ۳۸-۲-۱۰-۱-۲ بخش غیررسمی، شناخت و شمول ۳۸
- ۳۹-۳-۱۰-۱-۲ کم درآمدان شهری به مثابه احیاکنندگان شهر ۳۹
- ۴۱-۴-۱۰-۱-۲ اهمیت و کارایی بخش غیررسمی اقتصاد ۴۱
- ۴۳-۱۱-۱-۲ علل پیدایش سکونتگاه های غیررسمی در ایران؛ سطوح تحلیلی ۴۳
- ۴۴-۱۲-۱-۲ سیر تکاملی حل مساله اسکان غیررسمی ۴۴
- ۴۴-۱-۱۲-۱-۲ سیر تجارب رویکردها در جهان ۴۴
- ۴۹-۲-۱۲-۱-۲ رهیافت های کلی برخورد با اسکان غیررسمی ۴۹
- ۵۰-۱۳-۱-۲ پیشینه برنامه ریزی و شیوه برخورد با اسکان غیررسمی در ایران ۵۰
- ۵۴-۱۴-۱-۲ توسعه نوین و الزامات پایداری آن ۵۴

- ۵۴ ۱-۱۴-۲-۱- توسعه اجتماع محور
- ۵۵ ۲-۱۴-۱-۲- اصول توسعه اجتماع محور و سامان دهی سکونتگاه های غیررسمی
- ۵۸ ۱۵-۱-۲- توسعه پایدار، مدیریت شهری و ساماندهی اسکان غیررسمی
- ۵۸ ۱-۱۵-۱-۲- توسعه پایدار
- ۶۰ ۲-۱۵-۱-۲- حکمرانی مطلوب
- ۶۵ ۱۶-۱-۲- مقایسه اجزای مدیریت شهری در جهان و ایران
- ۶۷ ۱۷-۱-۲- توانمندسازی، ابعاد، مفاهیم و محتوا
- ۶۷ ۱-۱۷-۱-۲- دیدگاه های خارجی و داخلی پیرامون توانمندسازی
- ۷۰ ۲-۱۷-۱-۲- جنبه های توانمندسازی
- ۷۲ ۳-۱۷-۱-۲- نظریه های شهرسازی مشارکتی
- ۸۷ ۱۸-۱-۲- پیشینه ی نگرش توانمند سازی به اسکان غیر رسمی در ایران
- ۸۸ ۱۹-۱-۲- دیدگاه بانک جهانی در زمینه ی توانمند سازی در ایران
- ۸۸ ۱-۱۹-۱-۲- مسایل سیاستگزاری استراتژی بخش مسکن از دیدگاه بانک جهانی
- ۹۰ ۲-۱۹-۱-۲- توصیه های اصلاحی استراتژی بخش مسکن بانک جهانی
- ۹۲ جمع بندی
- ۹۳ بخش دوم: تجارب توانمندسازی در سطوح ملی و جهانی
- ۹۴ ۱-۲-۲- تجربیات جهانی در زمینه ی راهکارهای اسکان غیر رسمی
- ۹۴ ۱-۱-۲-۲- راهبردهای بلند مدت
- ۹۵ ۲-۱-۲-۲- راهبردی کوتاه مدت
- ۹۷ ۳-۱-۲-۲- تجربه تایلند
- ۱۰۰ ۴-۱-۲-۲- تجربه فیلیپین

- ۱۰۳..... تجربه بنگلادش ۵-۱-۲-۲
- ۱۰۴..... Guarapiranga Waterbasin تجربه منطقه ۶-۱-۲-۲
- ۱۰۶..... Anrdha Pradesh هندوستان تجربه محلات فقیرنشین در ۷-۱-۲-۲
- ۱۰۷..... Tanzania-Bodeni در کشور کنیا تجربه سکونتگاه ۸-۱-۲-۲
- ۱۱۰..... تجربه ی راهکارهای اسکان غیر رسمی ۲-۲-۲
- ۱۱۰..... تجربه شیرآباد زاهدان ۱-۲-۲-۲
- ۱۱۲..... تجربه جعفر آباد کرمانشاه ۲-۲-۲-۲
- ۱۱۴..... تجربه اردبیل با رویکرد کنترل اسکان غیررسمی ۳-۲-۲-۲
- ۱۱۵..... تجربه حاصل از توانمندسازی اسکان غیررسمی در بندرعباس ۴-۲-۲-۲
- ۱۱۶..... جمع بندی
- ۱۱۹..... بخش سوم:ارزیابی
- ۱۱۹..... ۱-۳-۲ مفاهیم و روشهای ارزیابی
- ۱۲۱..... ۲-۳-۲ ارکان اصلی فعالیت ارزیابی
- ۱۲۲..... ۳-۳-۲ وظایف و عملکردهای ارزیابی
- ۱۲۳..... ۴-۳-۲ انواع ارزیابی
- ۱۲۷..... ۵-۳-۲ اهمیت ارزیابی و جایگاه آن در نظام برنامه ریزی
- ۱۲۹..... ۶-۳-۲ فرآیند و مراحل انجام ارزیابی
- ۱۳۰..... ۷-۳-۲ روش های ارزیابی
- ۱۳۹..... نتیجه گیری
- ۱۴۱..... فصل سوم:بررسی و شناخت وضع موجود منطقه مورد مطالعه
- ۱۴۲..... بخش اول: شناخت کلی خصوصیات اجتماعی - اقتصادی استان کردستان

- ۱۴۳..... ۱-۳- شناخت کلی خصوصیات اجتماعی - اقتصادی استان کردستان
- ۱۴۴..... ۱-۱-۳- ویژگی های جمعیتی - اجتماعی استان کردستان
- ۱۴۴..... ۱-۱-۳- روند رشد جمعیت و مهاجرت در استان
- ۱۴۶..... ۲-۱-۳- محرومیت های استان کردستان
- ۱۴۷..... ۳-۱-۳- ویژگیهای اقتصادی استان کردستان
- ۱۴۷..... ۴-۱-۳- روند تحول شهر نشینی و شبکه ی شهری استان کردستان
- ۱۴۹..... ۵-۱-۳- تحول شبکه شهری استان کردستان
- ۱۵۱..... بخش دوم: شناخت کلی خصوصیات اجتماعی - اقتصادی شهر سنندج
- ۱۵۱..... ۲-۳- شناخت کلی خصوصیات تاریخی، اجتماعی - اقتصادی شهر سنندج
- ۱۵۲..... ۱-۲-۳- پیشینه اقتصادی شهر سنندج
- ۱۵۳..... ۲-۲-۳- روند توسعه کالبدی شهر سنندج
- ۱۵۳..... ۱-۲-۲-۳- ساختار فضایی - کالبدی شهر سنندج در سالهای ۶۵-۱۳۵۵
- ۱۵۴..... ۲-۲-۲-۳- ساختار فضایی کالبدی شهر سنندج در سالهای ۷۵-۶۵
- ۱۵۵..... ۳-۲-۲-۳- ساختار فضایی کالبدی شهر سنندج از سال ۷۵ به بعد
- ۱۵۷..... ۳-۲-۳- ویژگی های اجتماعی - جمعیتی و اقتصادی شهر سنندج و حوزه ی پیرامون آن
- ۱۵۷..... ۱-۳-۲-۳- روند تحول جمعیت شهر سنندج و جایگاه آن در استان
- ۱۵۸..... ۲-۳-۲-۳- ویژگیهای اجتماعی شهر سنندج و حوزه پیرامون آن
- ۱۵۸..... ۴-۲-۳- پهنه بندی شهر سنندج
- ۱۵۹..... ۵-۲-۳- گونه شناسی اسکان غیررسمی در شهر سنندج
- ۱۶۳..... بخش سوم: محله فرجه
- ۱۶۳..... ۳-۳- روستای فرجه

۱۶۷	۱-۳-۳- ویژگی های طبیعی
۱۶۹	۲-۳-۳- ویژگی های جمعیت شناختی
۱۶۹	الف- جمعیت
۱۶۹	ب- تراکم ناخالص جمعیتی و خالص مسکونی
۱۷۰	ج- ساختار سنی - جنسی جمعیت
۱۷۲	د- نسبت جنسی
۱۷۳	ه- شناخت جریان های مهاجرتی و مشابه آن
۱۷۴	۳-۳-۳- ویژگی های اقتصادی - اجتماعی
۱۷۵	۴-۳-۳- ویژگیهای کالبدی
۱۸۲	جمع بندی
۱۸۳	فصل چهارم: ارزیابی
۱۸۴	مقدمه
۱۸۵	۱-۴- ویژگی های کلی طرح
۱۸۷	۲-۴- روش نمونه گیری
۱۸۸	۳-۴- روش تحلیل
۱۸۹	۱-۳-۴- تصمیم گیری به روش دلفی
۱۹۲	۴-۴- تدوین معیارهای ارزیابی
۱۹۲	۱) حل مسایل و مشکلات طبیعی
۱۹۷	۲) حل مسایل و مشکلات اقتصادی
۲۰۲	۳) حل مسایل و مشکلات کالبدی
۲۰۴	۴) حل مسایل و مشکلات اجتماعی - فرهنگی - جمعیتی

۲۱۰.....	۵-۴- شناخت پایه های نظری و روش شناسی فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)
۲۱۰.....	۴-۵-۱- چارچوب مفهومی "فرآیند تحلیل سلسله مراتبی"
۲۱۱.....	۴-۵-۲- اصول فرآیند تحلیل سلسله مراتبی
۲۱۲.....	۴-۵-۳- فرآیند تحلیل سلسله مراتبی
۲۱۴.....	۴-۶- معرفی نرم افزار Expert Choice
۲۱۵.....	۴-۷- ارزیابی طرح توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی سنندج در محله فرجه بر اساس فرآیند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)
۲۱۹.....	۴-۸- آزمون فرضیه ها
۲۲۶.....	فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۲۲۷.....	۵-۱- نتیجه گیری
۲۳۱.....	۵-۲- پیشنهادات
۲۳۴.....	۵-۳- موضوعاتی برای پژوهش های آینده
۲۳۵.....	منابع و ماخذ
۲۴۳.....	پیوست

فهرست جداول

شماره صفحه

- جدول شماره (۱-۲) جمعیت جهان به تفکیک شهری و روستایی ۱۹
- جدول شماره (۲-۲) معنا، اندازه گیری و سیاست های فقرزدایی در باب فقر شهری ۲۲
- جدول شماره (۳-۲) جنبه های مختلف فقر شهری ۲۴
- جدول شماره (۴-۲) وضعیت جمعیت شهرنشین و روستا نشین کشور از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ ۳۱
- جدول شماره (۵-۲) اسکان غیررسمی در برخی از شهرهای مطالعه شده در ایران ۳۵
- جدول شماره (۶-۲) ویژگی های مقایسه ای بارز بین مشاغل رسمی و غیررسمی ۴۲
- جدول شماره (۷-۲) رهیافت ها و راه کارهای حل مشکل اسکان غیررسمی ۵۰
- جدول شماره (۸-۲) رویکردهای اصلی برای حل مساله اسکان غیررسمی در ایران ۵۴
- جدول شماره (۹-۲) الگوی رابطه متعالی و مطلوب جامعه و دولت ۶۲
- جدول شماره (۱۰-۲) شاخص های حکمروایی شهری خوب بر اساس معیارهای سازمان ملل-۲۰۰۵ ۶۴
- جدول شماره (۱۱-۲) بازیگران حکمرانی محلی در سطح شهرها و حوزه های روستایی کشور ۶۶
- جدول شماره (۱۲-۲) دیدگاه ها پیرامون اصطلاحات مربوط به توانمندسازی از نظر اسناد و صاحبانظران خارجی ۷۰
- جدول شماره (۱۳-۲) دیدگاه ها پیرامون اصطلاحات مربوط به توانمندسازی از نظر اسناد و صاحب نظران داخلی ۷۲
- جدول شماره (۱۴-۲) پله های نردبان مشارکت از دیدگاه ارنشتاین ۷۵
- جدول شماره (۱۵-۲) مقایسه مفهوم مشارکت عمومی و برنامه ریزی مشارکتی ۸۶
- جدول شماره (۱۶-۲) جمع بندی نظریات مشارکت ۸۸-۸۹
- جدول شماره (۱-۳) روند تحول جمعیت استان کردستان در مقایسه با کشور ۱۴۹
- جدول شماره (۲-۳) ترکیب اشتغال در کشور و استان در سال ۱۳۸۵ ۱۵۲
- جدول شماره (۳-۳) تحول درصد شهر نشینی در استان کردستان در مقایسه با کشور ۱۵۳
- جدول شماره (۴-۳) متوسط رشد سالانه جمعیت شهری استان در مقایسه با جمعیت شهری کشور ۱۵۳
- جدول شماره (۵-۳) شبکه شهری استان کردستان ۱۵۵
- جدول شماره (۶-۳) روند تحول جمعیت شهر سنندج و جایگاه آن در استان ۱۶۲
- جدول شماره (۷-۳) تعداد شهرها، دهستان ها و آبادی های شهرستان سنندج ۱۶۳
- جدول شماره (۸-۳) مساحت و جمعیت گونه های مختلف اسکان در شهر سنندج ۱۶۷
- جدول شماره (۹-۳) بررسی جمعیت و نرخ رشد محله فرجه طی سال های ۸۴-۱۳۶۵ ۱۷۴
- جدول شماره (۱۰-۳) میزان تراکم خالص مسکونی و ناخالص جمعیتی محله فرجه- سال ۱۳۸۴ ۱۷۵

- جدول شماره (۳-۱۱) تعداد و نسبت های جمعیت در گروههای سنی - جنسی محله فرجه - ۱۷۶
- جدول شماره (۳-۱۲) سطح و سرانه کاربری های محله فرجه ۱۸۴
- جدول شماره (۴-۱) مقایسه مساحت و جمعیت سکونتگاه های غیررسمی سنندج با شهر سنندج ۱۹۰
- جدول شماره (۴-۲) نتیجه ارزیابی معیارهای طبیعی در طرح توانمندسازی شهرسنندج محله فرجه ۲۰۱
- جدول شماره (۴-۳) نتیجه ارزیابی معیارهای اقتصادی در طرح توانمندسازی شهرسنندج محله فرجه ۲۰۶
- جدول شماره (۴-۴) نتیجه ارزیابی معیارهای کالبدی در طرح توانمندسازی شهرسنندج محله فرجه ۲۰۹
- جدول شماره (۴-۵) نتیجه ارزیابی معیارهای اجتماعی- فرهنگی در طرح توانمندسازی شهرسنندج محله فرجه ۲۱۴
- جدول شماره (۴-۶) توضیحات کمی و مقادیر کیفی برای مقایسه های زوجی عناصر یک سلسله مراتبی بر اساس روش ساعتی ۲۱۸
- جدول شماره (۴-۷) نتیجه ارزیابی معیارهای نیازمند به مشارکت مردم در طرح توانمندسازی شهرسنندج محله فرجه ۲۲۶
- جدول شماره (۴-۸) نتیجه ارزیابی معیارهای نیازمند به تشکیل نهادهای محلی در طرح توانمندسازی شهرسنندج محله فرجه ۲۲۸

فهرست اشکال

شماره صفحه

۹	شکل (۱-۱) مدل روش تحقیق
۲۷	شکل شماره (۱-۲) شناسه ها و شاخص های تعیین سکونتگاه های غیررسمی
۳۱	شکل شماره (۲-۲) روند رشد جمعیت شهری و روستایی از ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵
۳۱	شکل شماره (۳-۲) روند نرخ شهرنشینی از ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵
۶۱	شکل شماره (۴-۲) مولفه های حکمرانی مطلوب
۶۳	شکل شماره (۵-۲) اجزای حکمروایی خوب
۶۵	شکل شماره (۶-۲) رابطه اصلاحات اداری، حکمرانی محلی خوب و کاهش فقر
۶۵	شکل شماره (۷-۲) حکمرانی شهری خوب و توسعه پایدار شهری
۱۲۱-۱۲۰	شکل شماره (۸-۲) تصاویری از فقر و اسکان غیررسمی در جهان
۱۳۳	شکل شماره (۹-۲) جایگاه ارزیابی در سیستم برنامه ریزی به عنوان مکانیزم کنترل کننده
۱۷۱	شکل شماره (۱-۳) تصاویری از محله فرجه نشان دهنده بافت کالبدی محله
۱۷۲	شکل شماره (۲-۳) تصاویری از محله فرجه نشان دهنده شیب معابر
۱۷۳	شکل شماره (۳-۳) تصویر ماهواره ای از چشم انداز کلی محله فرجه و محدوده پیرامون آن
۱۷۷	شکل شماره (۴-۳) هرم سنی - جنسی محله فرجه - سال ۱۳۸۴
۱۸۲	شکل شماره (۵-۳) تصاویری از بافت مسکونی محله فرجه
۱۸۲	شکل شماره (۶-۳) واحدهای تجاری محله فرجه
۱۸۲	شکل شماره (۷-۳) واحد آموزشی در محله فرجه
۱۸۳	شکل شماره (۸-۳) مسجد جامع محله فرجه
۱۸۳	شکل شماره (۹-۳) کتابخانه محله فرجه
۱۸۴	شکل شماره (۱۰-۳) نمایی از شبکه معابر محله فرجه
۱۸۵	شکل شماره (۱۱-۳) درصد کاربری های محله فرجه
۱۹۸	شکل شماره (۱-۴) نمایی از معابر دارای مشکل جمع آوری آب های سطحی در محله فرجه بعد از اجرای پروژه
۱۹۹	شکل شماره (۲-۴) نمایی از معابر بعد از اجرای پروژه در محله فرجه
۲۰	شکل شماره (۳-۴) نمایی از آلودگی های محیطی در محله فرجه
۲۱۷	شکل شماره (۴-۴) یک نمونه کلی از ساختمان سلسله مراتبی
۲۲۳	شکل شماره (۵-۴) سلسله مراتب و اوزان شاخص های مورد استفاده در فرایند ارزیابی طرح توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی شهر سنندج

فصل اول:
كليات تحقيق

۱-۱- مقدمه

جهان در حالی هزاره سوم میلادی را آغاز نموده است که نرخ شهرنشینی در جهان به بیش از ۵۰ درصد رسیده است. ولی این گسترش شهرنشینی، به موازات خود، افزایش فقر و کم درآمدان شهری را نیز شاهد بوده است. به گونه ای که گسترش و تکثیر زیستگاه های غیررسمی، به یکی از نشانه های بارز و شاخصه های اصلی شهرنشینی در این عصر تبدیل می شود. هم اکنون یک ششم از جمعیت جهان در سکونتگاه های غیررسمی زندگی می کنند و بخشی بزرگتری نیز در نواحی شهری و روستایی، در مسکن نامناسب اقامت دارند.

این فقرای شهری برای بهبود شرایط خود، روستاها و شهرهای کوچک را به سمت شهرهای بزرگ و کلان شهرها ترک گفته و اغلب نیز در حاشیه ها و اطراف این شهرها ساکن شده اند و فقر درآمدی خود را در چهره کالبدی فقر به نمایش گذاشته اند. شرایط زندگی در این سکونتگاه های نامتعارف شهری از حد متوسط شهر پایین تر است. میزان رفاه و برخورداری در این پهنه ها در سطح پایینی است و ساختارهای کالبدی و مسکن این اجتماعات که اغلب نیز با سازوکارهای غیرقانونی بنا شده اند، چهره شهرها را نازیبا کرده و سبب توسعه ناپایدار شهری شده است.

واقعیت مهم این است که تغییر نگاه مدیریت شهری می تواند کمک زیادی به حل مساله کند و ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی شیوه ایست که هم اکنون در برخورد با این سکونتگاه ها انجام می گیرد که نتیجه آن باید حرکت داوطلبانه افراد ساکن برای ساماندهی محیط های نابسامان و زدودن فقر از چهره شهر باشد. از طرفی ارزیابی در هر طرح و پروژه از ارکان اصلی و یکی از مراحل مهم فرآیند تهیه و اجرای طرح هاست و اقدامی است موثر در جهت شناسایی اشکلات و رفع آن ها و بهبود وضع طرح ها، لذا مناسبت داشت که طرح توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی شهر سنندج که از اولین طرح های تهیه شده در این زمینه است مورد ارزیابی قرار گرفته و نقاط قوت و ضعف آن شناخته شود.

فصل اول از این پایان نامه به نام کلیات تحقیق مشتمل بر بیان مساله و ضرورت ارزیابی طرح های توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی، اهداف تحقیق، پیشینه تحقیق، فرضیات تحقیق، روش تحقیق، روش جمع آوری اطلاعات و مشکلات و محدودیت های تحقیق است.

۱-۲- بیان مسئله

اگر چه زندگی در مساکن نامناسب و مخروبه پدیده تازه ای نمی باشند اما زندگی در سرپناه های نابهنجار به ویژه در کشورهای جهان سوم شیوه ای است که با برقراری نظام سرمایه داری آغاز می گردد و شهر به عنوان مکان مناسب نظام سرمایه داری معاصر و شهرنشینی به عنوان شیوه مطلوب آن است. از طرف دیگر امکانات و خدمات و انجام کلیه سرمایه گذاری ها در مادر شهر نیز بازتابی از فرآیند سیاسی، اجتماعی و اقتصادی معمول در سیاست حاکم در این کشور هاست.

در حال حاضر، توان شهر در حفظ نقش موثر خود در توسعه جوامع بشری مورد تردید قرار گرفته است. شهرها بیش از اندازه رشد کرده اند و سکونتگاه های غیررسمی که نتیجه عدم تعادل های منطقه ای و نابرابریهای فضایی اجتماعی اند نیز مانعی بر سر راه توسعه شهر ها محسوب می شوند. ساکنین این مناطق که اکثرا مهاجرین روستایی و عشایری و یا خانوارهای کم در آمد شهری هستند همواره از داشتن مسکن حداقل بی بهره بوده و منطقه سکونت آنها فاقد تجهیزات زیرساختی لازم است.

مطالعات انجام گرفته در سازمان عمران و بهسازی شهری بیانگر این موضوع است که اسکان کم درآمدها و ساماندهی و توانمندسازی بافتهای نابسامان شهری از موضوعات و مسائل مهم توسعه شهری کشور است به طوریکه در حال حاضر سازمان مذکور مطالعات توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی را علاوه بر تمامی شهرهای مراکز استان برای بسیاری از شهرهای کوچکتر (در مجموع حدود ۱۵۱ شهر در کل کشور) در دست بررسی دارد.

اما ضروری است تا میزان موفقیت این طرح ها که بعد از تصویب سند ملی توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی توسط هیات دولت (در تاریخ ۱۳۸۲/۱۱/۱۹) شروع به تهیه شده اند مورد ارزیابی قرار گیرند.

بدیهی است توجه به اسکان غیررسمی و توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی همانگونه که تجارب جهانی نیز حکایت می کند اقدامی نیست که زود بازده باشد و فعالیتی است که برنامه های دولتی در سطوح ملی و محلی را طلب می کند و نیازمند فعال نمودن و تشریک مساعی نهادهای مردمی - محلی است، لذا ارزیابی این طرح ها با در نظر گرفتن اهداف در نظر گرفته شده در سند ملی توانمند سازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی و با بررسی میزان مشارکت های مردمی و نهادسازی که از ارکان اصلی انجام بهینه طرح های مذکور محسوب می شوند صورت خواهد گرفت. هدف از انجام این پروژه، ارزیابی میزان موفقیت طرح توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی شهر سنندج در محله فرجه است.

۱-۳- ضرورت انجام پروژه

روند شتابان اسکان جمعیت پس از جنگ جهانی دوم در مناطق رو به توسعه شهری و به موازات آن افزایش رشد و توسعه اقتصادی کشورها و ایجاد زمینه های اشتغال با محوریت مناطق شهری، از یک سو منجر به توسعه کالبدی شهرها و از سوی دیگر به بروز یا عدم تعادل های اجتماعی و اقتصادی و همچنین جدایی گرینی فضاهای جمعیت در درون مناطق شهری گردیده است. امروزه بیش از یک میلیارد نفر از جمعیت جهان در سکونتگاه های غیررسمی درون یا مجاور شهرها تجمع یافته اند که بر اساس تحقیقات صورت گرفته حدود ۴۲ درصد از جمعیت شهرنشین کشورهای جهان سوم در سکونتگاه های غیررسمی ساکن هستند. جریان توسعه شهری در ایران طی ۲۰ سال گذشته باعث شد جمعیت شهرنشین بالغ بر ۲ برابر شود و پیش بینی ها حکایت از ادامه سریع این رشد دارند. در حال حاضر سرعت توسعه شهری از ظرفیت و توانایی دولت و شهرداری ها در گسترش زیر ساخت ها و ارائه خدمات و ایجاد اشتغال پیشی گرفته است. در نتیجه پدیده اسکان غیررسمی به سرعت و به صورتی بی قاعده گسترش یافته است.

آمارها حکایت از آن دارند که بین ۲۰ تا ۳۰ درصد جمعیت کلانشهرها و حتی بسیاری از شهرهای متوسط در زیستگاه های نابسامان در حاشیه شهرها اسکان یافته اند که این مناطق جایگاه فقیرترین گروه های جمعیت شهری هستند و معمولاً سطح زندگی ساکنان این مناطق پایین تر از خط فقر یا حداکثر همسطح آن است^۱. گسترش سکونتگاه های خودرو علاوه بر دارا بودن مشکلات کالبدی و فیزیکی، به مشکلات و معضلات اجتماعی در منطقه می انجامد که از جمله میتوان به گسترش پدیده فقر در محیط شهری اشاره نمود. با تداوم فقر و تبعات مخرب اجتماعی ناشی از آن، امنیت اجتماعی موجود در زندگی شهری با خطر جدی مواجه خواهد شد. بر همین اساس با اتخاذ سیاستی مبتنی بر تمرکززدایی و با تکیه بر رعایت حقوق شهروندان و افزایش مشارکت آنها در امور شهری، میتوان در جهت حل مشکلات و معضلات شهری، از طریق بهسازی و توانمندسازی این سکونتگاه ها اقدام نمود.

خوشبختانه پرداختن به موضوع سکونتگاه های غیررسمی با رویکرد توانمندسازی و ساماندهی از سال ۱۳۸۲ و به دنبال تصویب سند ملی توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی (وزارت مسکن و شهرسازی - سازمان عمران و بهسازی شهری) نگرش نوینی را در مواجهه با این سکونتگاه ها سبب گردیده و اقدامات عملیاتی و اجرایی نیز در قالب یک طرح همکاری مشترک بین دولت جمهوری اسلامی ایران با بانک جهانی تحت عنوان بهسازی شهری و اصلاحات بخش مسکن در شهرهای زاهدان، بندرعباس، کرمانشاه، سنندج و تبریز انجام شده است. بر همین اساس با اتخاذ موضوع پژوهشی متفاوت تر از آنچه که قبلاً در زمینه توانمندسازی سکونتگاه های

^۱ - www.ahwaznews.com(۱۳۸۹/۵/۱۲)

فصل اول..... کلیات تحقیق

غیررسمی در کشور صورت گرفته و با در نظر گرفتن همه ابعاد فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه، سعی در ارزیابی این طرح ها در شهر سنندج و ارائه راه حلی مناسب در حل مسأله اسکان غیررسمی و پیامدهای اجتماعی حاصل از آن را داریم.

در این پروژه هدف اصلی به کار گیری نتایج تحقیق در زمینه انجام بهینه پروژه های مذکور و شناخت مسائل و حل مشکلات در راستای تهیه و اجرای طرح های توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی است لذا این پژوهش جز تحقیقات کاربردی محسوب می شود به این معنا که از نتایج این تحقیق می توان جهت موفقیت در اجرا و تهیه طرح های مذکور بهره برد. به نظر می رسد پژوهش انجام شده بتواند با رد یا تایید فرضیات مطرح شده و ارائه راه حل های کارآمد گامی در جهت بهبود نحوه برخورد با سکونتگاه های غیررسمی بردارد.

۱-۴- فرضیات تحقیق

فرضیات پژوهش به این منظور که تحقیق در انتها به چه سوالی پاسخ خواهد گفت و در پی حل چه مشکلی است مهم است.

طرح توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی را در شهر سنندج- محله فرجه نمی توان موفق در دستیابی به اهدافش ارزیابی نمود به دو دلیل زیر:

۱- اگرچه نقش مردم در فرآیند تهیه طرح های توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی از سایر طرح های شهری موجود در کشور بیشتر است و از ارکان اساسی آن محسوب می شود با این حال در مطالعه موردی تحقیق مشارکت مردم در تهیه و اجرا به نحوی که در طرح مدنظر بوده انجام نگرفته است.

۲- نهادسازی و ایجاد نهادهای محلی و تشکیل NGO ها و اجتماعات محلی برای ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی از دیگر ارکان اجرای طرح های مذکور است که در مطالعه موردی تحقیق به نحوی که در اهداف طرح مدنظر بوده انجام نگرفته است.

با توجه به فرضیات ذکر شده به نظر می رسد که قابلیت اجرا و موفقیت طرح های توانمندسازی و ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی در کشورمان بسیار پایین است زیرا به دو عنصر مهم مشارکت مردم و نهادسازی و فعالیت سازمان های غیردولتی در آن توجه کافی نشده است. می توان این پرسش را مطرح نمود که آیا فرآیند تهیه و اجرای طرح های توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی در ایران را با توجه به مطالعه موردی شهر سنندج، می توان موفق ارزیابی نمود؟